చిన్నకథ

శేషిల శేఖరం

రచన

కె. సభా

1

గాంధీజీని చూచినప్పటినుండి లోకయ్యలో ఒక విధమైన కలవరం బయలు దేరింది. అంత గొప్పగా వదువుకున్న ఒక మనిషి జానెడు గోచీతో ప్రజలకెదురువుకు విరాళమిచ్చి ఎండకీలా విరాళాలై దేశాన్నంతా చుట్టుతున్నారని. అందులో ప్రత్యేక మేమైవుంటుందని పెద్ద ఆలోచన పుట్టు కొచ్చింది. అయన్ని చూచిన్నాడే ఒక బొమ్మను కొని అర్థం విగించి యింటికి తీసుకెళ్లాడు. దేవుని గదిలో శ్రీరాముని చిత్రపటం ప్రక్కన తగిలించాడు.

మంగిమ్మ దాలా అమాయకంగా వున్నప్పటికీ ఆదారాలు పూజలు పునస్కారాలు బహు జాగ్రత్తగా నిర్వహించే పద్దుగలదనిపిస్తే. మగడు తెచ్చి పెట్టిన ఈ కొత్తవస్తువు చూచిందే ఆమెకు ఒక విధమైన ఆశ్చర్యం పుట్టుకవచ్చింది. ఎవరీ విరాగి? ఈచిత్రాన్ని ఎందుకు తగిలించాడు అనుకొని పనిమనిషిని వాడగు చీపాట్లు పెట్టి ఆ వెలాన్నిచీపి మూలలోని పాతపెట్టెలో పడవేసింది.

లోకయ్య కాపడంతోటే సరాసరి పూజా గృహంలోకి వెళ్లాడు. అతడి మనస్సెపుడూ ఆ గాంధీజీని గురించిన ఆలోచనలోనే తబ్బిబ్బుగా వదుతున్నది. గదిలో బొమ్మ కనబడక పోవడంతో మనిషినిపిలిచి శేషేసి విషయం తెలుసుకొన్నాడు.

అమెకు గాంధీజీని గురించి ఎంతచెప్పినా వలితం లేకపోయింది. పైగా అతడు హరిజన సేవకుడని హరిజనోద్ధారకుడని చెప్పడంతో ఆమెకు అసహ్యం పుట్టుకొచ్చింది. ఆలాంటి కొర్కాగ్యుని చిత్రపటాన్ని పవిత్ర పూజాగృహంలో వుంచడం అపచారమని వాదించింది. పైగా లక్షీ కాంతమనే కమలంపాకు కోటర్లోగానీ, ఎండ్లకోటర్లోగానీ మాలవాడు అడుగు పెట్టడం మహా కళంకమైనప్పుడు ఆలాంటి మనుషులుండే వాడల్లో మకాం చేసే గాంధీజీ బొమ్మను దేవుళ్ళ బొమ్మలప్రక్క వుంచడం దారుణమని కనరి కొట్టింది.

విధిలేక లోకయ్య గాంధీజీ చిత్రపటాన్ని కూటంలో తగిలించాడు. మంగిమ్మ మనస్సు అప్పుడుకూడా విషుక్కుని మంటూనే వుండేది.

కానీ, లోకయ్య విద్యలు నలుగురూ పుద్దంత పింతాలు. ఒకరికి మించినదరంలా ఇంకొకరిలో ప్రేమ్పుటిస్తుండేది.

కల్యాణం అందరికంటే పెద్దవాడు గనక అతని పెండ్లిపని కొద్దిగాసాగేది. క్రమంగా గాంధీజీ ప్రక్కనే నెహ్రూ, బోసు చిత్రాలు తగిలించడానికి ప్రారంభించాడు. రోజు రోజుకూ పెరిగిపోతున్న ఈ చిత్రాల సంఖ్యను జూచి మంగమ్మ మీన్మయంతో వుక్కిరి బిక్కి కొతుండేది.

ఓనాడు మదర్శనం మూడు బొమ్మల్ని పట్టుకొచ్చాడు. మార్క్స్, లెనిన్, స్టాలిన్ చిత్రాలను మనుగా జాతీయ నాయకుల ప్రక్కన తగిలించాడు. కల్యాణానికి మదర్శనం చేసిన పనికి కొద్దిగా కోపంవచ్చినా ఏమీ అనలేక పోయాడు.

మందరం ఈ పోటోలను చూచినప్పుడల్లా ఏవేళో గొణిగేవాడు. ఎండుకీ బొమ్మలతో ఇంటినంతా నింపేస్తున్నారని విసుక్కునేవాడు. ఈ విసుగు మరీ ఎక్కువ కావడానికన్నట్లు శంకరుడు ఒక్కప్రకాశోలో డజన్ బొమ్మల్ని పట్టుకొచ్చాడు. రామ, కృష్ణ, శివాజీ, వివేకానంద, పరమహంస ఇంకా ఇలాంటి హిందూ మతోద్ధారకుల చిత్రాలనంతా వదువబెట్టి ప్రేలాడగట్టాడు.

లోకయ్యకిదంతా అగమ్య గోచరంగా వుండేది. మూడుమంత ఒక చిత్ర ప్రదర్శనశాలలాగ తయారు కావడంవల్లా ఆ గ్రామంలోని వారంతా తీరిక సమయాల్లో వచ్చి బొమ్మల్ని చూచి వెళ్లేవాళ్లు. మంగమ్మకీ బొమ్మలేవీ నరిపడేవిగావు. రాముడు శృష్టుడు ఏడు కొండలవాడు శేషశయనుని బొమ్మలు మాత్రం పూజాగృహంలో వుండేవి. ప్రతిరోజూ పూజలు మాత్రం తప్పనివరిగా సాగుతుండేవి.

అప్పుడప్పుడు తండ్రి కోడుకులు పరదాగా కేబుల్లు చెప్పుకునేవారు. లోకయ్య రాట్నం తిప్పుతూ గాంధీగారి మాట నెత్తితే కల్యాణం అందుకుని గాంధీగారి సామ్యవాదం అంత సమర్థనీయం కాదనేవాడు. వెంటనే మదర్శనం అందుకొని మార్క్సు ఒక్కడే లోకానికి సరియైన దారి చూపగలిగాడని చెప్పేవాడు. సుందరం మాత్రం కొట్లాడకుండా వింటూ వుండేవాడు. ఇద్దరు కోడళ్లు గడప త్రొక్కడంలో కుటుంబం యుద్ధరంగమై పడింది. మిగిలిన వ్యవహారాలేవున్నా పోటోలు బొమ్మలు తగిలించడంలోనే పెద్దసేసే వచ్చింది. పాపిత్రి రాణా, శివాజీ, వివేకానందలాంటి మత సంబంధ చిత్రాలను పూజాగృహానికి మార్చింది. మంగమ్మకీ మార్పు మనస్కరించకపోయినా ఉన్న అభిమానంకొద్దీ ఒప్పుకోవలసి వచ్చింది. శంకరుడి విదానాన్ని సమర్థించాడు. లోకయ్య ఈ పేచీలో ఏమీ సంబంధం తేనట్టు పూరుకున్నాడు. కానీ విజయమాత్రం కొద్దిగా రంగంలోకి ప్రవేశించింది.

అసలు విజయ అంటే మంగమ్మకు అంతగా నచ్చదు. పైగా ఆమె దదువుకున్నంత మాత్రంచేత పాపిత్రిరంగే ఎక్కువ ఎలా అవుతుందని ఒక పట్టు. అంచేత ఆమెను ఎప్పుడూ ఒక కంట చూస్తూ ఒకవేళని ఎక్కువగానే చెబుతుండేది. గాంధీజీ జన్మదినోత్సవం వచ్చింది. విజయ గాంధీజీ పోటోను పూజాగృహంలో వుంచి పూజా హారం చేసింది. ఈ విషయాన్ని పాపిత్రి మంగమ్మకు విపేపించడంతో మంగమ్మ ఉలికి పడింది. జాపాజీ బొమ్మను తీసి ప్రక్కన పడేసింది. సమయానికి సుదర్శనం యింటికొచ్చాడు. తనకు జరిగిన సన్నాహానికి సానుభూతియో సహకారమో మహాకష్టమైపోయింది. రాత్రి రెండు జాములు

లక్షిస్తుందనుకుని దెబుకు చూచింది గానీ, "ఎవరికి మాలిన దొమ్మలెందుకు పగిలెయ్యక అంటూ" వెళ్ళిపోయాడు సుదర్శనం. ఇంటిలో కల్యాణంవచ్చి దీపిలోపాటు ఆ రాణా గీనా చిత్రాలనుకూడా ప్రక్కల గొట్టలేకపోయారా? దేశం మతికలహాలతో మాడిపోతుంటే ఈ బొమ్మల కొలువులు పైగా అంటూ విసుక్కున్నాడు. ఈ దెబ్బలో పాపిత్రి చివ్వుమంటూ మేడమీదికెళ్ళి అత్తమ కొగిలించుకొని దోరుమంటూ ఏడ్చింది.

ఉన్న యీ కలతలు చాలవన్నట్టుగా యింకో కోడలు కాలుపెట్టిం దాగుమ్మలో. సుందరం మాత్రం నాకు పెళ్లి అవసరంలేదని ఈ ఆదారాల శాస్త్రాల పద్ధతిలో నేను పెళ్లిచేసుకోనని, అందర్నీ దడాయించి తప్పుకున్నాడు. శంకరుడు శాస్త్రోక్తంగా జనకను పెళ్లి చేసుకున్నాడు. పాపం శంకరుని ఆశలు ఒక విధంగా యీడేరినా యింకో విధంగా అడుగంటాయి. తన సహధర్మచారిణి అనబడు హిందూధర్మాదరణి కావాలని అతడి ఆశయం.

జనక కవన్నీ లేవు. అత్తయ్య చెత్తిన నోరు పెట్టుకొని మొత్తుకున్నా నోనబిన కొట్టుపెట్టకోదు. గాజులు తొడగదు. మంగమ్మ ప్రతిక్షణమూ మండిపడుతుండేది. జనక స్నానంచేసేటపుడు తడితర సమయాల్లోగూడా తాళిబొట్టుమనిసి తాళం చెవుల గుత్తులాగ ఏ మేకుకో తగిలించేది. గోడల్ని దులిపే చిన్న బ్రష్‌తోనే పోటోలనుగూడా దులిపేది. ఈ అదాచారాలను చూచినవుతల్లా మంగమ్మకు అరికారిమంట తలకెక్కుతుండేది. ఇంటి ముందు నిలబడి యూరించేవారికల్లా చేతికందిన దాన్ని యిచ్చినంపే జనక నమత తత్వం మంగమ్మకేగాక లోకయ్యకుకూడా కొంత కోపకారణమైంది.

విజయ జాతీయత, పాపిత్రి మతతత్వం, జనక ప్రజాస్వామ్యత ఇవి మూడు మంగమ్మ వదాతతో మేళవించగా ఏర్పడ్డ వాతావరణంలో లోకయ్య కబ్బిబ్బులై పోతున్నాడు. కొడుకు కోడళ్ల వాగ్వివాదాలు దినదర్యలో ఒకభాగంక్రిందికి దిగింది.

3

పాపిత్రికి శంకరుని అభిప్రాయాలు ఎంత బాగా నచ్చినవో పాపిత్రి ప్రవర్తనలుగూడా శంకరుని అలాగే ఆకర్షించేవి. దీనికితగట్టుగా శంకరుడు హిందూమతానికి సంబంధించిన సారస్వతాన్ని తెచ్చి పెట్టడమూ, పాపిత్రి చదవడమూ, ఒక్కొక్కప్పుడు ఎది ఎదకొంటు గంటలదాకా పాపిత్రి పురాణ కాలక్షేపంచేస్తుండే మంగమ్మ శంకరుణ్ణి తన్మయురై వింటుండం కద్దు. ఈ వాతావరణం కల్యాణానికి ఏమంత నచ్చేదిగాదు. మేడమీద తూర్పు వసారాలో మంచంపై పడుకొని, ఆకాశంవేపే చూస్తూవుండేవాడు. అప్పుడపుడు క్రిందనుండి నవ్వులు వినిపించేవి.

ఆనవ్వుల్లో పాపిత్రి శంకరుల గొంతులు ఏకమైనట్లు వినిపించేవి. ప్రతినవ్వు ఒక అనుమాన తరంగాన్ని రేకెత్తిస్తుండేది. రానురాను దీన్ని సహించడం దుర్భరమై చివరికి ఒకపాడు పాపిత్రి మందలిందాకు కూడా, ఏదో కాలక్షేపం చేయడం కూడా మీకంత కష్టంగావుంటే వేసేం చెయ్యాలి అంటూ సమయానికి తప్పుకున్నది కానీ మళ్లీ మరువాడే అలవాటులోకి దిగింది.

కూటంలో పురాణ కాలక్షేపం యీ విధంగా జరుగుతుంటే వీధి వసారాలో జనకసుందరం కబుర్లకు కూచునేవాళ్ళు. ఒక్కొక్కరొకరి గిట్టగా వాడించుకునేవాళ్ళు. వాదనలవుతు నవ్వుల కోపాలు రావడం కూడా జరిగేవి. వీళ్ళిద్దరి సమావేశం, లోపల పురాణ కాలక్షేపం ముగిసిన గంటకాలానికి గానీ ముగిసేదిగాదు. కాలక్షేపం జరిగే సమయంలో అప్పుడపుడు చుట్ట కాల్చుకోడానికో తమ్మి వేయిడానికో వీధిలోకి వచ్చే శంకరానికి జనక కూచున్న వైఖరి ఆమెవ్వేర్పు ఎంతమాత్రం ఎష్టేదిగాదు. ఒక్కసమయం ఆమెకు బుద్ధిలేకున్నా ఈ సుందరంగాడికేం తెగులువచ్చిందంటూ వ్యక్తులో అనుకునేవాడు. దీనికి అనువుగానే కాలక్షేపం ముగిసినవెనుక వదకదేదుకున్న గదియ మేనటికైనా, ఒక్కొక్కప్పుడు వీధిదేవేళనా జనక కదలి వచ్చేదికాదు.

ఇందులో ఏదో రహస్యముందనే అనుమానం, ఈ సంశయాన్ని బలపరచడానికి సుందరం అని వాహితుడు కావడం....వారి ప్రవర్తన, బాగా పుంయోగపడ్డాయి.

ఈ పరిస్థితుల్ని చూచిన గ్రామస్థులంతా నానా విధాలుగా చెప్పుకోవడం ప్రారంభించారు. శంకరానికి, పాపిత్రికి సంబంధం కలిగిందని, యింత కంటే దీనర్థం యింకేంకావాలని కొందరంటే.... అంతేకాదు జనక సుందరం సామ్యైపోయింది శంకరానికి తగిన ప్రతీకారమే జరిగిందంటూ మరికొందరు. ఎక్కడబడితే అక్కడ రానురాను ఈ వార్తలు హోరెత్తిపోయినై.

శంకరానికి జనకను సమాధి చేద్దామన్నంత కోపం వచ్చేది. కల్యాణానికి పాపిత్రి గొంతును నులిపేద్దామన్నంత రోషం వచ్చేది....

ఓనాడు శంకరం పాపిత్రి విమ్మరోలో మాట్లాడుతుండే కల్యాణం చూచాడు. ఇక ఓర్పుకో లేక దరదరా వెళ్లి పాపిత్రిని రెండు రెంప కాయలు వేశాడు. శంకరుడు అర్థాచ్చి విస్కారణంగా ఎందుకలా కొట్టడం అనడంతోటే అతడికి రెండు దెబ్బలు తగిలాయి. కోపం వచ్చినవుడు ఎవరికీ తీసిపోని శంకరానికి ఈ దెబ్బలు మహా రోషాన్ని కలిగించాయి. కల్యాణం ముందరి జుట్టును పట్టుకొని శక్తి కొద్దీ నాలుగు బాదిడంతో చుట్టుపట్ల కూలీలువచ్చి కుస్తీలను వారించారు.

అంతే ఎక్కడి వారక్కడ వెళ్లిపోయారు. ఎక్కడా పైకి చెప్పుకోకపోయినా ఊళ్ళో గుసగుసలు మాత్రం ఎక్కువైనాయి. అనాటినుండి లోకయ్య యింటిలో కాలక్షేపం లేదు. పాపిత్రి ప్రాద్దు గ్రుంగడమే తడువాయిగా కల్యాణం గదిలో మేనువాల్చేది. మంగమ్మకు నిద్రపట్టకుండా పారేవి బసవయ్యను కబుర్లు చెప్పమని కాలక్షేపం చేసేది.

కానీ శంకరానికి మాత్రం కాలం గడవకపోగా మహాకష్టమైపోయింది. రాత్రి రెండు జాములు ఊరంతా యిదేగోల. ఎవిమిది గంటలకల్లానాకోకి బోలా అక్కడ పడెయ్యాలంటూ శంకరం పట్టు బట్టి కూచున్నాడు, ఇదే సమయ మనుకున్న కల్యాణం ఇదెప్పుడైనా జరగాల్సిందే నా మంతా మూకుమా ఇలా వారేయుండంటూ పంరంపట్టాడు

ఆ పంచుకోవడం మీరే పంచుకొని ఏడవండి. ఇదంతా దోపిడీచేసిన దొంగసొమ్ము. నాన్నగారు కలంముట్టిన వైగుద్దులతో కాజేసిన ఈ పొలాలు ఎవడికొచ్చాయి? మీరంతా సోషలిజం కమ్యూనిజ మంటూ. తెగవాగే కోతలరాయుళ్లు ఆశంకరంతుద్ద మొద్దురాయుడు. మీరే అనుభవించండి. నేను ఎక్కడేనా వెళ్ళిపోతాను. నాకేం పెళ్ళాబుద్దిలా అంటూ ఉపన్యాసం మొదలెట్టాడు. చేయి దాటి పోయిన ఈ పరిస్థితిని అదుపులోకితేవడం యిక సాధ్యం కాదంటూ లోకయ్య ఐదుగురుపాడుగు పెద్ద మనుష్యుల్ని పిలిచి బాగాలు పెట్టమన్నాడు.

బాగాలు పంచుకోడంలో కొద్దిపాటి వాదాలుజరిగినా చివరికి ఉన్న ఆస్తిని నాలుగు భాగాలుచేశారు. ఇంటివిగూడా నాలుగు భాగాలుగా విభజించారు. రెండు ఎకరాల పొలాన్ని మంగమ్మకు వ్రాయించారు. ఉన్న బంగారు ఆభరణాలను వదున పెట్టి పంచాడు. కోడళ్ల తల్లిగారిళ్ళనుండి తెచ్చుకొన్నవి మాత్రం ఎవరికీ పాలుచుకున్నారు.

సుందరం తల్లి దండ్రులతో కాపురం పెడితే మిగిలిన వారల్లా విడివిడిగా కాపురం పెట్టారు. స్వంత వేద్యం సరిచిపోయింది. అందరూ కాళ్ళ కిచ్చేశారు. ఎవ సంపదను పంచుకోవేషం చేశ వారేల్లు ఎక్కువయ్యారు.

4

లోకయ్య కుటుంబం నాలుగు దిశలకై పోయింది. పరిం గ్రామంలో నూనా మొలక పెత్తడానికి అరంభించింది. సుదర్శనం కూలీల దీనినంతా తన గుప్పిటలో వుంచుకోడానికి చేయ వలసిన సన్నాహాలనంతా చేసుకున్నాడు. కల్యాణం అటుసన్నకారు రైతులను ఇటు కూలీలను గూడా కూడ గట్టుకోడానికి చేసినప్రయత్నాలు అంగాన ఫలించకపోయినై. రాను కొలుకిచ్చే భూమిలో అర్థ పంట అడగడంవల్ల అతనికి విలువలేక పోయింది. సుదర్శనం మూడింట ఒక పాలు తీసుకోవడం చేత అతనికి గౌరవం హెచ్చింది. శంకరం కూడా యిందులో కలుగజేసుకున్నాడు. కారణం లేక పోలేదు. గ్రామాన్నంతా గాళ పోయిన కనీసం అందులో కొంతమందినైనా తనవైపుకు లాగాలి కుంటే లాభంలేదని అతడికితెలుసు. అందేవల్ల పొట్టంలో ఇదువేల మావాయుల్ని ప్రత్యేకించి పది మంది పన్నుతైతలను ప్రముగా అప్పులిచ్చి ప్రోనోట్లు వ్రాయించి పెట్టుకున్నాడు. పరిణంగా ఈ పదిమంది నూనా తనవేపే క్రింద వుంచడం జరిగింది.

సుందరాని కిదంతా యిష్టంలేదు. వ్యవహారం అంతా లోకయ్యే దూరుకునేవాడు. పాతవదుకుబడి ఊరంతా యిదేగోల. ఎవిమిది గంటలకల్లానాకోకి బోలా అక్కడ పడెయ్యాలంటూ శంకరం పట్టు బట్టి కూచున్నాడు, ఇదే సమయ మనుకున్న కల్యాణం ఇదెప్పుడైనా జరగాల్సిందే నా మంతా మూకుమా ఇలా వారేయుండంటూ పంరంపట్టాడు

ఆ పంచుకోవడం మీరే పంచుకొని ఏడవండి. ఇదంతా దోపిడీచేసిన దొంగసొమ్ము. నాన్నగారు కలంముట్టిన వైగుద్దులతో కాజేసిన ఈ పొలాలు ఎవడికొచ్చాయి? మీరంతా సోషలిజం కమ్యూనిజ మంటూ. తెగవాగే కోతలరాయుళ్లు ఆశంకరంతుద్ద మొద్దురాయుడు. మీరే అనుభవించండి. నేను ఎక్కడేనా వెళ్ళిపోతాను. నాకేం పెళ్ళాబుద్దిలా అంటూ ఉపన్యాసం మొదలెట్టాడు. చేయి దాటి పోయిన ఈ పరిస్థితిని అదుపులోకితేవడం యిక సాధ్యం కాదంటూ లోకయ్య ఐదుగురుపాడుగు పెద్ద మనుష్యుల్ని పిలిచి బాగాలు పెట్టమన్నాడు.

బాగాలు పంచుకోడంలో కొద్దిపాటి వాదాలుజరిగినా చివరికి ఉన్న ఆస్తిని నాలుగు భాగాలుచేశారు. ఇంటివిగూడా నాలుగు భాగాలుగా విభజించారు. రెండు ఎకరాల పొలాన్ని మంగమ్మకు వ్రాయించారు. ఉన్న బంగారు ఆభరణాలను వదున పెట్టి పంచాడు. కోడళ్ల తల్లిగారిళ్ళనుండి తెచ్చుకొన్నవి మాత్రం ఎవరికీ పాలుచుకున్నారు.

సుందరం తల్లి దండ్రులతో కాపురం పెడితే మిగిలిన వారల్లా విడివిడిగా కాపురం పెట్టారు. స్వంత వేద్యం సరిచిపోయింది. అందరూ కాళ్ళ కిచ్చేశారు. ఎవ సంపదను పంచుకోవేషం చేశ వారేల్లు ఎక్కువయ్యారు.

5

పురా కలహాలతో ఊగిసలాడిపోయిన పల్లె ప్రజలకు కొద్దిగా శాంతి లభించింది. కానీ, ముస్లిముల్లో ఎక్కువ మంది ఉన్న ఆస్తిని తెగ నమ్ముకుని పట్టణం చేరి పోయారు. కూలీ పీలలో కూడా దాదాపు పారికవంచు పట్టణంలో రిక్షాలు లాగడం బహు సులభమైన పనని ఏనోజు కారోజు బహాను బహానులు సంపాదించు కోవచ్చునని పెళ్లిపోవడం జరిగింది.

ఇక పున్నవారిలో సుదర్శనల పలుకుబడి కొద్దిగా హెచ్చుబూవుంది. రోజు రోజూ తన పొలంలో పనిచేసే కూలీలు కూడా తక్కువ కావడం చేత ఇంటి లోపలికారిగా వుండడం లేదంటూ కల్యాణం ఉన్నచిక్కుతో పట్టణంలో ఒక మేడను కొన్నాడు. పెట్రోలుబంకీ పెట్టి వ్యాపారం నాగిద్దామనుకున్నాడు. ఈ దృష్టి నా విత్రి తెంతి మాత్రమూ వల్చలేదు. కానీ, కల్యాణం పట్టువిడువకుండా పట్టణం చేరుకుని మొదట పదిమూకలు సంపాదించాడు. కానీ కంట్రోళ్లు, రేషన్ రాజ్యంలో వ్యాపారం కొద్దిగా దెబ్బతింది. సమయం కనిపెట్టుకుని వున్న పాపిత్రి గ్రామానికి వెళ్లిపోదామని చెవిపిల్లకట్టుకుని చెప్పుకొచ్చినా కల్యాణం వూళ్ళో వుండలేనన్నాడు....ఊళ్ళోనాళ్ల ప్రతిమ లగాలుతున్నా వెళ్ళిపోదాము....గ్రామంలో జనదా గా పగిలిపోయింది. అప్పట్లో సంపాదించిన బాలాలలో బాలాబుద్ధుకు నన్నాడు కైదులు కావడంవల్ల యింకు కారణమని చెప్పుకున్నా.

మళ్ళీ గ్రామంలో ఇంకోశకం ప్రారంభమైంది. వాళ్ళిద్దరు నశించాయి. రాజకీయ పార్టీలుగూడా లేవు. ఉన్న సుందరం ఏదో పిచ్చివాడిగా బయల్దేరిపోయాడు. అందరికీ పుస్తకాలిచ్చి చదివిందదంటూ ఏదేదేవేడు. అప్పట్లో యిల్లు, లోకయ్యయిల్లు మరో యిద్దరు మన్నకాపు రైతులు నలుగురు వాళ్లకు యిల్లు ఇచ్చి గ్రామంలో ఏదేవే లేవు. మిగిలినవి వాడు గోడలు మాత్రమే. ఎవరికివివాడు చేసుకుంటున్నాడు. హాలీలు హాత్రం ప్రక్కన గ్రామాల నుండే రావలసి వుంటుంది. పని కాలిపోయిన్నాడే మూసుకుపోయింది. సత్రం అలాగే అమ్మేస్తుండే లోకయ్య మరో ఐదువందలు పెట్టి పైకప్పు వేయించాడు. మంటల్లో మాడిపోయిన వేపచెట్టును పీకి వాంపేసి మరో చెట్టును నాటించాడు.

ఊరికి దక్షిణ దిశలో మంగమ్మకు కట్టిన సమాధి మాత్రం కాస్త కళకళ లాడుతున్నది. అగ్ని జ్వాలలకు మాడిపోయిన చింతచెట్లు రెండు చిగాలు పట్టక్కు ఆకుల్లేక నిలబడ్డాయి. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే గ్రామ మంతటా శ్మశాన నిశ్శబ్దం తాండవిస్తున్నది.

ఈ పరిస్థితిని బాగుచేయడానికి లోకయ్య ఎంతగా ప్రయత్నించడానికి పూనుకొన్నాడో లక్ష్మయ్య అంతగానే చెడగొట్టుతూ వచ్చాడు. లోకయ్య మూడు కుటుంబాలను ప్రక్క గ్రామాన్నుండి తెచ్చి పెట్టడానికి కతవిధాలా ప్రయత్నించాడు. కానీ లక్ష్మయ్య ఆ ప్రయత్నాలన్నీ చెడగొట్టాడు.

మళ్లీ కలతలను పెంచుకోడాని కిష్టం లేక లోకయ్య వూరుకున్నాడు గానీ, లేని పక్షంలో కలతలు మళ్లీ ముదిసిపోతే ఉన్న ఆ నాలుగు కొంపలు గూడా కూలిపోయేవి.

లోకయ్య వూరుకొన్నకొద్దీ లక్ష్మయ్య దౌర్జన్యాలు స్వైర విహారం చేయడానికి అరంభించినై. ఉన్న ఆ రెండు మూడు గుడిసెల పేదల్ని పహరాం రోజూ ఏవో వంకబెట్టి కయ్యానికి లాగేవాడు. అప్పుడప్పుడూ కొట్టడం కూడా అలవాటు. ఈ పద్ధతిని అవలంబిస్తే లోకయ్య కక్షలోకి దిగుతాడని ఏవో కేసులు బనాయించి, వున్న ఆస్తిని వూడ దరుకుదామని లక్ష్మయ్య ఎత్తు. నలుగురు కొడుకులు నాలుగు దిక్కులై కొంపమీద గూబ కూచింది గదా. మీనకెందుకింత వ్యవహారాలంటూ లోకయ్య అనుకొంటే, ఆ నలుగురు కొడుకులూ నాలుగు దారులైనప్పుడు వీళ్ళకెందుకింత ఆస్తి! గొడ్డుపోతుకు తగలెట్టనా అని లక్ష్మయ్య పంతం పట్టాడు.

ఆ వున్న నాలుగెకరాలో గూడా ఈ రెండు పార్టీలు మళ్లీ పాదుకోడంలో పరిస్థితి మళ్లీ మొదటి దశలోకి వచ్చింది. కానీ ఇంతలోనే అనుకోని విధంగా ఒక పెద్ద సంఘటన జరిగిపోయింది.

ఒకనాటి అర్ధరాత్రిసమయాన ఎవరో ఇరవై మంది పాయిపట్లై లక్ష్మయ్యగారి యింటిమీద విరుచుకు పడ్డారు. పాలేర్లు ప్రాణభీతితో పరుగులు తీశారు. లక్ష్మయ్య మాత్రం తీరా సద్దుకుని పెలు పరికిపట్టి గడియకు అడ్డంగా విల్చున్నాడు. దారి వదలక పోవడంతో దడేల్ మని తలమీద దెబ్బ పడింది. ఆ దెబ్బతోటే లక్ష్మయ్య ఈ లోకాన్ని విడిచి పెట్టాడు. ఆదాష్ట పెరటిలోని దిక్కుమాలి పాదులో ప్రాణాల్ని రక్షించుకున్నాడు. వచ్చిన వాళ్లు ఉన్న ఆస్తినంతా ఊడ్చుకుని వెళ్ళిపోయారు.

ఈ హడావిడిలో లోకయ్య వుండలేక చేతికర్ర పట్టుకొని లక్ష్మయ్య ఇంటిలో కొచ్చాడు. అంతలో లక్ష్మయ్య భార్యను పిల్లల్ని ఓదారుస్తుంటే మళ్ళీ లోకయ్యగారింట్లో ఏదో శబ్దం వినిపించింది. అక్కడికి పరుగెత్తడానికి ఎవరికీ గుండెధైర్యంపోగా లోకయ్య ఒక్కడే ఎకాఎకిని వెళ్లాడు. ద్వారంలో ప్రవేశించగానే పదిమంది మనుగా వెలువడికి వచ్చారు. కర్రలు తుపాకులు చూపుతూ వెళ్ళి పోయారు.

లోపలకెళ్ళి చూస్తే జనపపైపై బద్దలు గొట్ట బడింది. అందులో రొట్టం లేదుగానీ ఉన్న వంద వదరనుల బంగారం, కొన్ని రికార్డులు మాయమై నాయి.

ఇంతలో పొలానికి కావలావెళ్లిన సుందరం పరుగెత్తుకుంటూవచ్చారు. ఏముందీ? అంతా మాయమైంది. అక్కడ చేరిన వారంతా ఒకరి ముఖా లొకరు చూచుకున్నారు. ఎవరా వచ్చింది? ఏ వూరువాళ్లని? ఒకరికి అర్థంకాలేదు.

ఉదయం ఆ పరిసర గ్రామవాసులంతా ఉత్సవానికి వచ్చినట్లుగా పోగైరకరకాలుగా చెప్పుకున్నారు. అందులో ఒకరు వాళ్ల కమ్యూనిస్టు లేమో అన్నారు. అప్పే వరే లోకయ్య గారింటి మీద ఎందుకు వస్తారు. సుదర్శనం కమ్యూనిస్టు గదా! లోకయ్య దర్మాత్ముడు గదా! అంటూ ఎవరు ప్రశ్నలేశారు.

ఇదేదో గొప్ప రతంగమే ఘంటూ మరొకరు వుదుసుపోయారు. లక్ష్మయ్యకు తగినశిక్ష జరిగిందంటూ కొందరు గుసగుసలాడితే పాపం లోకయ్య యింటిమీదకూడా పన్తారేఅంటూ మరి కొందరు సానుభూతి చెప్పారు.

ఇంతలోగా మధ్యాహ్నం కావచ్చింది. సుమారు పాతికమంది పోలీసులు రెండు జీపులు, రెండులారీలలో వచ్చి గ్రామంలో దిగారు. దిగి దిగడంలోనే తుడుల్లో ఎవరెవరు కమ్యూనిస్టు లంటూ వివరిస్తే అడిగారు. సుదర్శనం అని యింత వరకేతెలుసు గనక లోకయ్యను నిలబెట్టి ప్రశ్నించారు. సుందరాన్ని ప్రక్కకి పిలిచి సుదర్శనం ఎక్కడున్నాడో చెప్పమన్నారు. తెలియదని ఎంత మొత్తుకున్నా చెప్పకపోవలసిందే అంటూ బలవంతం చేశారు.

ఆ పల్లెలోవున్న అసన్నకాపు రైతుల్ని, ఆరెంటు కౌలుదారుల్ని కమ్యూనిస్టులంటూ మీకు సంబంధముందా అంటూ ఏకేసి గడ్డిపరకలు పిలిచి విలవిసి అడిగారు.

సుందరాన్ని మాత్రం సుదర్శనాన్ని పట్టివ్వకుంటే నిన్ను ఆమడామాంతవలసి వస్తుందని, ఇంకా వాళ్ళస్థ మాత్రమే చేపవుంటామని చెప్పి లోకయ్యనుకూడా బందించి అక్కడ పోలీసు బలాన్ని కాపలావుంచి వెళ్ళిపోయారు.

ఆ రన్న మూడు కొంపలకు, అందులో అనదు కొట్టుకూ, నగలూ అంతవరకే పోయిన ఆ వూరికి పోలీసుల కాపలా ఏమిటో, తన్ను మందిలిందిం ఏమిటో, మొన్న జరిగిన దోపిడీ ఎవరికోసం ఇందులో సుదర్శనం పేరు

(మిగతా 6 వ పేజీలో)

దంత వైద్యులు చెప్పుచున్నారు

కాల్గేట్

టూత్ పౌడరు
2 నిముషముల దినచర్యతో
దంతములను
ప్రకాశవంతముగాను మిక్కిలి
శుభ్రముగాను వుంచును.

ఈ సులభమైన విధముగా స్వభావసిద్ధముగా మెరయుదంతములను కలిగియుండవచ్చునని దంతవైద్యులు ఉపదేశించుచున్నారు.

1. ఉదయము, రాత్రిసమయములలో రెండు నిముషములు కాల్గేట్ టూత్ పౌడరుతో దంతధావన చేయుడు.
2. అన్ని భాగములను అనగా ముందు, లోపల, నమలు ప్రక్కల దంతములను యీ మాదు చోటులలోను తోమవలయును.
3. ఎప్పుడు విగుళ్లను దూరముగా తోమవలెను. దంతములకు మంచిది.

మరియు దుర్వాసనకును మంచిది సరిగా తోమకుండుటచే పోనట్టి పాచి యీ మంచి పద్ధతివలన పోవును. మీ దంతములను సహజముగా మెరియునట్లుశుభ్రమగుచేసి.... అప్పుడే నోట దుర్గంధమును గూడా పోగొట్టుకొనుడు. కాల్గేట్ టూత్‌పౌడరుయొక్క తమ్మనిదనగూడా మీకు ఇష్టముగా యుండును. అది మీ నోటిని పూర్తిగా నిర్మలపరచును. నేడే ఒకటి కొనుడు.

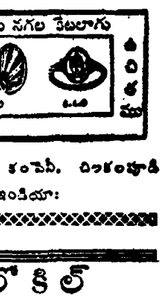

దంతవైద్యుని సలహా ప్రకారము నేడే దీనిని వాడుడు!

పెద్ద సైజు టీనుకొన్నచో లాభకరము. ఇక కాల్గేట్‌వారి సువాసనగల పౌడరు.

జూన్ 7 వ తేదీ నుండి
పూజ్య శ్రీ నందూరి వెంకట
రామకృష్ణమాచార్య ఎం ఎ. గారి
కవిత్రయము
అను శీర్షిక వరుసగా ప్రచురణ గావింపబడును. ఏజన్సీలకు, వివరములకు "తుడు" (తెలుగు వారపత్రిక) రాజేంద్రగూడెం.

మిషనరీ అమ్మకము
ఒక హెచ్. పి.కి హరికాంబర్ ట్రావెలీ (28 28 హెచ్. పి.) ఆయిల్ ఇంజను-మంచి పని చేయు స్థితిలో వున్నది. నెం. 1 హల్లకు పెట్టితో వెంటనే దిలివరీ యివ్వబడును. నేరుగాలేక ఉత్తర ముల్వారా వివరాలకు వ్రాయండి. మత్తుల్కి రైస్‌మిల్సు, కిడాంపూర్ తిరువళ్లేరి జిల్లా.

కలదు గ్యారంటీ

ప్రీ ఇండియా ట్రేడింగ్ కంపెనీ, చిరాలపూడి దక్షిణ ఇండియా:

సిఫిలొకిల్
(సమస్త సవాయి వ్యాధులను నశింపజేయు నిరపాయకరమైన అద్భుత మగు ఔషధ రాజము)
మరియు రక్తమును శుద్ధిచేసి, వీర్యవృద్ధిని, బలమును కలుగజేయును. నిష్ఫలము లేదు
20 రోజులకు సరిపోవు 40 దిక్లుల్రూల ధీసా పోస్టేజీతో సహా రూ. 6-0-0.
4 రోజులకు సరిపోవు 30 దిక్లుదగిన ధీసా పోస్టేజీతో సహా రూ. 10-0-0.
సి ఫి లొ కిల్ ఫార్మశీ,
పిఠాపురము. రాజమండ్రి.
సలహా విద్వాంసుడు:
డాక్టరు. వి. సాంబ

ఖర్చు ప్రోచెస. ఏజెంటు.

కొక్కొరకము

24 చిత్రపటములతో 130 పేజీలుగల పెద్ద పుస్తకము వెల రు. 1-8-0, పోస్టుఖర్చులు అ. 6. రు. 1-14-0 మనియార్డరు చేయవలెను. వి. పి. లేదు. కైహింద్ బుక్ డిపో. అరుణాచలం మొదలియార్ వీధి, 28 నీలు మద్రాసు.

మీ అదృష్టం ఉచితము

1950 లో జరుగునట్టివి చెప్పబడును

మీకు 12 నెలలలో జరుగు ప్రేమ, ఆరోగ్యము, పరీక్షలు, ఉద్యోగములు, రక్షణ, గ్రహములు, సంతతి, కోర్టు వ్యవహారములు, తగవులు, భూతగాయాలు మీద మొ॥ వాని గురించి ముందుగా మీకు తెలుపుచుండు ఉచితముగా తెల్పబడును. మీ కష్టములకు విరుగు-మీ కోర్కెలు వలించడానికి ఒక అదృష్టపు ఉంగరము వంపబడును. ఒక పూపుపేరుగాని, జాబు వ్రాయకాలము కాని తెల్పుము. ఇంగ్లీషులోనే వ్రాయండి.

PROF. ANAND ROYAL ASTROLOGER
P. B. No. 61 (A. P. M.) AMRITSAR

వసంత
కుసుమాకర
రసాయనం ద్వారా

అతిమూత్రవ్యాధిని

సులభముగా చక్కజేయ వచ్చును

అతిమూత్రవ్యాధిని, తదితర మూత్రవ్యాధులను పోగొట్టుటకు యిది కార్యయుక్తముగా తయారు చేయబడిన మేటిమందు. నరముల బలహీనతకు అపేక్షముగా పనిచేయును.

ఇది

★ మూత్రముయొక్క సాంద్రతను తగ్గించును.
★ చక్కెరను మూత్రమునుండి తీసివేయును.
★ కిడ్నీ చుట్టునుండు మలినములను తీసివేసి, దానిని వృద్ధిపరచి బాగుగా పనిచేయునట్లు చేయును.
★ మూత్రకోశమునందలి శుభ్రపరచి, వృద్ధి పరచును.
★ నరములకు బలత్వము కలిగించి, నరముల బలహీనతను నయముచేయును.

కవిరాజ్. యన్. యన్. సేన్ అండ్ కో, లిమిటెడ్.
18-1 & 19 లోయర్ చిత్పూర్ రోడ్డు, కలకత్తా.

హెరాం ప్రింటింగు ప్రెస్సు

పేట్లు, లెటర్సు, పుస్తకాలు, లేబిల్సు, ప్రోగ్రాములు దీని పక్షాయంతో అందంగా అచ్చువేసుకొనివచ్చును. ప్రతి ఇండ్లోవుండవలెను. ఖరీదు నెం. 1 రు. 2-8-0 లు నెం. 2 రు. 3-8-0 లు; శ్రేష్ఠమైనది 4-8-0; ప్రైవర్ రు. 5-8-0 లు; ప్యాకింగు పోస్టేజి 14 అ॥

మేలురకం జ్యూయల్సుగల చేతి గడియారాలు, 5 సంవత్సరాల గ్యారంటీ, క్రోమియమ్ కేస్ 4 జ్యూవెల్స్ 14/., సుపీరియర్ రు. 15/- సెంటర్ సెకండ్ రు. 16/- లేడీస్ సైజ్ రు. 21/- రోలాండ్ గోల్డ్ లేడ్ కేస్, 7 జ్యూవెల్స్ రు. 24/- శ్రేష్ఠమైనది రు. 26/- 10 సం. గ్యారంటీ, రోల్డుగోల్డు 7 జ్యూవెల్స్ రు. 28/- శ్రేష్ఠమైనది రు. 30/- 15 జ్యూవెల్స్ రు. 36/- అలారమ్ టైమ్‌పీస్ రు. 16/- ప్యాకింగ్, పోస్టేజి 14 అ॥

IMPERIAL WATCH CO (P.).
Post Box No. 12220, Calcutta 5.

హస్తసూత్రము

బాంధవ్య, నవగ్రహ, దశావతార, దేవ, చతుర్వర్ణ, పవిత్రనదీ హస్తాలు

అసంయుత హస్తముల సంయోగమువలనే సంయుత హస్తములున్నవి. కాని అధిదేవతలు వేరు.

అంజలి. కపోతము. కర్కటము. స్వస్తికము. డోల. పుష్పపుట. ఉత్సంగ. శివలింగ. కటకావర్ధన. కర్తర్యస్త్రిక. శకటి. శంఖ. చక్ర. సంపుటి. పాశ. కీలక. మత్స్య. కూర్మి. వరాహ. గరుడ. నాగబంధ. ఖడ్గ. భేరుండ. అవహిత్థ అని సంయుత హస్తములు ఇరువది వాలగు.

(1) అంజలి:—రెండు పతాకము లను అరచేతులు చేర్చి పట్టిన అంజలి హస్తమగును. అధిదేవత క్షేత్రపాలుడు ఉపయోగము—దేవతలకు, గురువులకు, బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించుటకు. తాళముపేయుట. శివస్వరూప నిరూపణము. ధ్యానము చేయుట. కింకరుడనుటయందును చెల్లును.

దేవతలకు మ్రొక్కునప్పుడు శిరమునందును, గురువులకు ముఖమునందును, బ్రాహ్మణులకు రొమ్మునందు అంజలిహస్తము నుంచవలయును.

(2) కపోతము: అంజలియొక్క మొదలు, తుదపార్శ్వభాగములు. అధిదేవత చిత్రసేనుడు.

రచన
నటరాజ్
రామకృష్ణ

ఉపయోగము:— ప్రమాణము. పెద్దలతో మాట్లాడుట, వినయముగా ఒప్పుకొనుట, అంగీకారము, పెంకాయ, అరటిపూవు, చలి, మాడీపలము, సంపుటము—వీనియందే హస్తముచెల్లును.

(3) కర్కటహస్తము:—కపోతహస్తములోని వ్రేళ్ళ సందులందు రెండవ చేతివ్రేళ్లు చొప్పించి పట్టిన కర్కటహస్తమగును. విష్ణు అధిదేవత.

ఉపయోగము:—గుంపును జూపుట. లావైన వస్తువులను జూపుట, దుఃఖము, ఆవులింత కొట్టుట, ఎండ్రకాయ, శంఖము నూదుట, ఒడలు విరచుట, చెట్టుకొమ్మను వంచుట, స్త్రీలు పెటికలు విరచుట—వీనియందు చెల్లును.

(4) స్వస్తిక హస్తము:— రెండు పతాకముల మణికట్టులను చేర్చి పట్టవలయును.

ఉపయోగము—మొసరిని తెలుపుటకు, భయముతో మాట్లాడుట, వాదులాడుట, పొగడుట; వీనియందు ఈ హస్తము చెల్లును.

(5) డోల హస్తము:— రెండు పతాకములు, రెండు ప్రక్కలందు రొదలమీద వ్రాలునట్లు పట్టిన డోలాహస్తమగును. అధిదేవత సరస్వతి.

ఉపయోగము—నాట్యారంభము, మోహము, మూర్ఛామదము, ఆలస్యము, విలాసము మొదలగు వానియందు చెల్లును.

(6) పుష్పపుట హస్తము:— సర్పశీర్షహస్తముయొక్క వార్యవసందు మరియొక సర్పశీర్షము జేర్చిపట్టవలయును. కిన్నరేశ్వరుడు అధిదేవత.

ఉపయోగము:— పువ్వులు, ధాన్యము మొదలైనవాని నిచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, అర్ఘ్యము, కర్పూరహారతి, చిన్నపిల్లలు వండ్లు మొదలైనవి తినికొనుట, మంత్ర పుష్పముల నిచ్చుట, సాయంకాలము అర్ఘ్య ప్రదానముచేయుట, వీనియందు చెల్లును.

ఉత్సంగ హస్తము:—అరాళహస్తములను స్వస్తికాకారముగా చేర్చిపట్టిన ఉత్సంగమగును. అధిదేవత గౌతముడు. ఉపయోగము-సిగ్గు కొగలించుట, భుజకీర్తులు, పిల్లవాండ్రను శిక్షించుట, చలి, అంగీకారము, మేలనుట, కుచములను కప్పుకొనుట వీనియందు యీ హస్తము చెల్లును.

శివలింగము:—ఎడమచేతి అర్ధచంద్ర హస్తమందు శిఖరహస్త ముంచిన శివలింగ హస్తమగును.

ఉపయోగము:—శివలింగమును జూపుటకు, దండించు నమునకు ఉపయోగించును.

(9) కటకావర్ధన హస్తము:- కటకాముఖ హస్తములను స్వస్తికముగ బట్టవలయును. అధిదేవత యక్షరాజు.

ఉపయోగము—పట్టాభిషేకము, పూజ, పెండ్లి దీవన, విదారము, శృంగారము, కోలాటము, కోపశాంతి, విశ్వాసపరిచుట వీనియందు చెల్లును.

(10) కర్తరీ స్వస్తిక హస్తము:- కర్తరీముఖ హస్తములను స్వస్తికాకారముగ పట్టిన కర్తరీ స్వస్తిక మగును.

ఉపయోగము—చెట్టుకొమ్మలు, పర్వతశిఖరం, చెట్లు దీనియందు చెల్లును.

(11) శకటహస్తము:-రెండు త్రిపతాక హస్తముల బొటనవ్రేళ్లు, నడిమివ్రేళ్ల చాచిపట్టిన శకట హస్తమగును.

ఉపయోగము-రాక్షసులు మొదలైనవారి అధినడుమందు వుపయోగపడును.

(12) శంఖహస్తము:-శిఖర హస్తములోని అంగుష్ఠముతో రెండవచేతి అంగుష్ఠముచేర్చి తక్కిన వ్రేళ్ల ఆ శిఖరహస్తముపైకిచేర్చిన శంఖ హస్తమగును.

ఇది శంఖము మొదలైనవానియందు చెల్లును.

(13) చక్రహస్తము:— రెండుఅర్ధ చంద్ర హస్తములను అడ్డముగా అరచేతులు చేర్చిపట్టిన చక్రహస్తమగును. ఇది చక్రాయుధ మందు చెల్లును.

(14) సమ్పుటహస్తము:— చక్రహస్తము వ్రేళ్లను ముడిచిపట్టిన సమ్పుట హస్తమగును. పుస్తకమును దాచుటయందు సమ్పుట చెల్లును.

(15) పాశహస్తము:— పూపుహస్తముల హస్తము చూపుడు వ్రేళ్లను వంచిచేర్చివట్టితే పాశహస్తమగును.

ఉపయోగము:— పరస్పర కలహము. బ్రాహ్మణ సంకెళ్లు వీనియందే హస్తము చెల్లును.

(16) కీలకహస్తము:— మృగశీర్షముల చిటికిని వ్రేళ్లు చేర్చిపట్టిన కీలకహస్తమగును.

స్నేహము, ప్రియమైన మాట వీనియందే హస్తము చెల్లును.

(17) మత్స్యహస్తము:— పతాక హస్తములను ఒకటి మీద ఒకటి చేర్చి చిటికెన, బొటన వ్రేళ్లు చాచి పట్టవలయును. ఇది చేపలకుచెల్లును.

(18) కూర్మహస్తము:— చక్రహస్తము మొదలను ఒకటి మీద ఒకటి చేర్చి చిటికెన వ్రేళ్లు వంచి. చిటికెన వ్రేళ్లు చాచి పట్టిన కూర్మ హస్తమగును. ఇది తాబేటియందు వుపయోగించును.

(19) వరాహహస్తము:— రెండు మృగశీర్షములను ఒకటి మీద ఒకటి చేర్చి పట్టిన వరాహహస్తమగును. ఇది వందికి చెల్లును.

(20) గరుడహస్తము:—అర్ధచంద్ర హస్తములు రెండు అడ్డముగా బొటన వ్రేళ్లు చేర్చిపట్టిన గరుడహస్తమగును. ఇది గరుడుని ఉపయోగపడును.

(21) నాగబంధ హస్తము:—రెండు సర్పశీర్షములు స్వస్తికముగా పట్టవలయును.

పాములపెన, పాములపెన వంటి రతిబంధము.

(22) ఖట్వాంగహస్తము:— చతురహస్తముపై చకురహస్తముంచి చూపుడు వ్రేళ్లు. బొటన వ్రేళ్లు చాచిపండి ఖట్వాంగహస్తమగును. మంచము, దుంచె మొదలైనవాని యందు చెల్లును.

(23) భేరుండ హస్తము:-కపిత్థ హస్తములు మడిచికట్టులతో చేర్చి పట్టవలయును.

ఇది భేరుండ దండములకు ఉపయోగపడును.

(24) అవహిత్థ:-రెండు నోల పద్మకోశ హస్తములు రొమ్మునకెదురుగా పట్టవలయును. శృంగారనటనము. పూబంతిపిట్టుట. స్తనము అవనియందు చెల్లును.

బాంధవ్యహస్తములు

(1) దంపతీహస్తము:-ఎడమచేతి శిఖరము, కుడిచేత మృగశీర్షము పట్టవలయును.

ఇది భార్యాభర్తలకు ఉపయోగపడును.

(2) మాతృహస్తము:-ఎడమచేత అర్ధచంద్ర, కుడిచేత సందంశహస్తము పట్టి, తరువాత యెడమచేత శ్రీహస్తము నాభికెదురుగా పట్టవలయును.

ఇది తల్లి కూతురుకు వుపయోగపడును.

(3) పితృహస్తము:— మాతృ హస్తములోని కుడిచేత శిఖరహస్తము పట్టవలయును. ఇది తండ్రి, అజ్జునికి చెల్లును.

(4) శ్వశుర హస్తము:— కంకము వద్ద హంసాస్య హస్తముంచి, కుడిచేత సందంశ హస్తముపట్టి దానిని నాభికెదురుగా త్రిప్పి యెడమచేత శిఖర హస్తము పట్టవలయును.

ఇది అత్తమామలకు ఉపయోగపడును

(5) శ్వశ్రూ హస్తము:— శ్వశుర హస్తము కుడి ప్రక్క శిఖరహస్తము పట్టితే శ్వశ్రూ హస్తమగును.

ఇది చూపుకు వుపయోగపడును.

(6) భర్తృ భ్రాతృ హస్తము:— ఎడమచేత శిఖరము, కుడిచేత పతాకము ముఖము పట్టి దానిని రెండు ప్రక్కలందు చేర్చి పట్టిన భర్తృ భ్రాతృ హస్తములు ఇది భర్త, సోదరులకు చెల్లును.

(7) నిలింప హస్తము:— భర్త భ్రాతృ హస్తముపటి శిఖర హస్తము కుడిచేత పట్టితే నిలింపహస్తమగును.

ఇది ఆడుబిడ్డకు చెల్లును.

(8) జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ భ్రాతృహస్తము:— మయూర హస్తముముందు ప్రక్కను వెనుక ప్రక్కను పట్టు వలయును.

ఇది అన్న తమ్ములయందు చెల్లును.

(9) స్నుషా హస్తము:— జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ భ్రాతృ హస్తము పట్టి తరువాత కుడిచేత శిఖరహస్తము పట్టిన స్నుషా హస్తమగును.

ఇది కోడలికి చెల్లును.

(10) భర్తృహస్తము:— కంఠముపద్ద హంసాస్యములనుంచి కుడిచేత శిఖరహస్తము పట్టవలయును.

ఇది మగనికి చెల్లును.

(11) సపత్నీహస్తము:—పాశహస్తము చూపు రెండు చేతులందు స్త్రీహస్తములు పట్టవలయును.

ఇది సవతులయందు చెల్లును.

దేవహస్తములు

(1) బ్రహ్మహస్తము:— ఎడమచేత చతుర, కుడిచేత హంసాస్య పట్టవలయును.

(2) శంభు హస్తము:—ఎడమచేత మృగశీర్ష, కుడిచేత త్రిపతాకము పట్టవలయును.

(3) విష్ణు హస్తము:—రెండు చేతులందు (3) అంగారక హస్తము:- ఎడమచేత సూచీ, కుడిచేత ముష్టిహస్తము పట్టవలెను

(4) బుధహస్తము:-ఎడమచేత అర్ధముగా ముష్టిహస్తము, కుడిచేత పతాకహస్తము పట్టవలయును.

(5) బృహస్పతి హస్తము:-రెండుచేతుల శిఖర హస్తములను పట్టి యుద్ధోపదేశము ప్రదర్శించునట్లు పట్టవలయును. ఇది ఋషులకూ బ్రాహ్మణులకు కూడా చెల్లును

(6) శుక్రహస్తము:- ఎడమప్రక్క మీదుగా, కుడి ప్రక్క క్రిందుగా ముష్టిహస్తము పట్టవలెను.

(7) శనిహస్తము:- ఎడమచేత శిఖరహస్తము, కుడిచేత త్రిశూలము పట్టవలయును.

(8) రాహుహస్తము:- ఎడమచేత సర్పశీర్షము, కుడిచేత సూచిహస్తము పట్టవలయును.

(9) కేతుహస్తము:- ఎడమచేత సూచి, కుడిచేత అర్ధపతాక పట్టవలెను.

దశావతార హస్తములు

(1) మత్స్యావతారము:-మత్స్యహస్తముజూపి, రెండు త్రిపతాకములు భుజములకు సమముగా పట్టవలయును.

(2) కూర్మావతారము:- కూర్మహస్తముజూపి, భుజశిరస్సులకు సమముగా త్రిపతాకములు పట్టవలెను.

(3) వరాహావతారము:- వరాహ హస్తమును జూపి, పిరుదిలందు చేతులుంచవలయును.

(4) నృసింహావతారము:—ఎడమచేత సింహముఖ, కుడిచేత త్రిపతాకము పట్టవలెను.

(5) వామనావతారము:- క్రిందు మీదుగా కుడి యెడమ చేతులందు రెండు ముష్టి హస్తములను పట్టవలెను.

(6) పరశురామావతారము:- ఎడమచేతిని నడుముపైనుంచి, కుడిచేతో అర్ధపతాకము పట్టవలెను.

(7) రామావతారము:—కుడి చేత కపిత్థ హస్తము. యెడమచేత శిఖరహస్తము క్రిందు మీదుగా పట్టవలెను.

(8) బలరామావతారము:—కుడిచేత పతాకము, ఎడమచేత ముష్టిహస్తము పట్టవలెను.

(9) కృష్ణావతారము:—రెండు మృగశీర్షములను భుజశిరస్సుల సమీపమున ఎదురెదురుగా పట్టవలయును.

(10) కల్క్యవతారము:—కుడి చేత పతాకము. ఎడమచేత త్రిపతాకము పట్టవలెను.

దేవతా హస్తములు

(1) బ్రహ్మహస్తము:— ఎడమచేత చతుర, కుడిచేత హంసాస్య పట్టవలయును.

(2) శంభు హస్తము:—ఎడమచేత మృగశీర్ష, కుడిచేత త్రిపతాకము పట్టవలయును.

(3) విష్ణు హస్తము:—రెండు చేతులందు పతాకము, సింహముఖ కృష్ణకు, చతురహస్తము కాళీకిరీటికి, పతాక చతుర హస్తములు నరనారాయణ నదియందు, అర్ధపతాకము నర్మదయందు, హంసాస్యము తుంగభద్రా నదియందు, బాణహస్తము శరావతియందు, క్షేత్రవతియందు సూచీహస్తము, చలించు పతాకములు చంద్ర భాగయందు, అలపద్మ హస్తములు సరయూనదియందు. అరాళము భీమరథీ నదియందు, అర్ధచతురము స్వర్ణముఖియందు, వామనాళి నదియందు ఖడ్గతుండ హస్తము చెల్లును. సాధారణముగా అన్నినదులకు పతాకహస్తము వుపయోగించును.

ఊర్ధ్వ లోకములకు ఉద్వేష్టిత పతాకహస్తము. అధో లోకములకు అవవేష్టిత పతాకము ఉపయోగపడును.

(1) సింహము:—సింహము మొదలైనమృగముల హస్తములు, కుడిచేత సింహముఖ హస్తము బట్టి, దానికి వెనుకతట్టు పతాకము, ఎడమైన వ్రేళ్లు గడుగునట్లు పిట్టిన, శిక్ష సింహముఖ మగును. ఈ హస్తము సింహమునకు ఉపయోగించును.

(2) వ్యాఘ్రము:—అర్ధచంద్రము అధోముఖముగ బట్టిన పులికి వుపయోగించును.

(3) సూకరము:—మత్స్యహస్తమందు దక్షిణ హస్తమును వంచి కదలించుచు వ్రేళ్ళనైదింటిని విరళముగ నుంచిన అదినంకీర్ణముకర మగును ఇది పందికి చెల్లును.

(4) కపి:—ముష్టిహస్తము మధ్యము, అంగుష్ఠముల చేర్చిన అధోముష్టి ముకుళముగును. ఈ హస్తము కోతికి చెల్లును.

(5) భల్లూకము:—వామహస్తమున వజ్రకోశమును అధోముఖముగబట్టి. దక్షిణ హస్తమున పతాకమును దానిపైనుంచునెడ పద్మకోశ పతాకమగును. ఇది ఎలుగుగొడ్డునందు చెల్లును.

(6) మార్జాలము;—ముష్టిహస్తము యొక్క అనామిక అంగుష్ఠముల ను జేర్చిన అర్ధముకుళమగును. ఇది పిల్లికి వుపయోగించును.

(7) కురంగము:— మృగశీర్ష హస్తము జింకకు వుపయోగించును.

(8) శశము:— తల పతాకము అర్ధముగ త్రిప్పిన కుందేటికి వినియోగించును.

(9) వృశ్చికము:—అధోముఖముగ కర్కట హస్తమునుబట్టి చలింపజేసిన తేలునందు చెల్లును.

(10) శునకము;— పతాకము చిటికెన వ్రేలు మడిచిన మధ్యమ పతాకమగును. ఇది కుక్కకు వుపయోగించును.

(11) దేనువు:— నడిమివ్రేలువంచి తక్కినవి చాచిపట్టిన వంకీర్ణ ముద్రహస్త మగును. ఇది ఆవుకు వుపయోగించును.

పక్షి హస్తములు

(1) కపోతము:-కపోత హస్తమును వుంఖితముగా పట్టిన పావురమందు చెల్లును.

(2) ఉలూకము:-గజదంత హస్తముల మొనలను జేర్చిపట్టిన గుడ్లగూబయందు వుపయోగించును.

(3) కుక్కుటము:-త్రిపతాక హస్తము కోడియందు చెల్లును.

(4) చాతకపక్షి:-అరాళమును వుంఖితముగ బట్టిన కోకిలయందు వినియోగించును.

(5)-శుకహస్తము:-శుకతుండమును వుంఖితముగ పట్టిన చిలుకయందు చెల్లును.

(6) భ్రమరము:-భ్రమరహస్తమువుంఖితముగ పట్టవలెను.

(7) మయూరము:-మయూర హస్తమును వుంఖితముగ బట్టిన నెమలియందు చెల్లును.

ఇవిగాక హరిశ్చంద్ర, నల మొదలగు ప్రసిద్ధ రాజుల, సప్త సముద్రముల, పక్షిముల హస్తములు గలవు. కాని, ప్రస్తుతకాలమునందు నృత్యమునకు వుపయోగపడువానినిగూర్చి మాత్రము ఇందు వ్రాయబడినది.

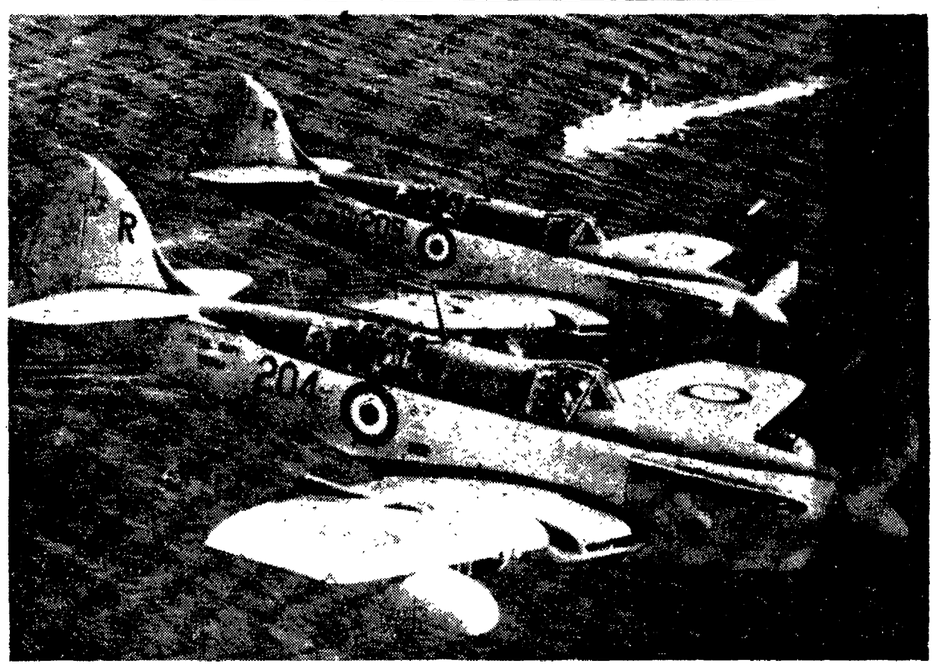

బ్రిటిష్ నౌకాదళ విన్యాసాలు: బ్రిటిష్ సముద్ర జలాలలోను. మెడిటరేనియన్ లోనుగల బ్రిటిష్ యుద్ధనౌకలు ఈ మధ్య విన్యాసాలు జరిపాయి. పై చిత్రం "ఫైర్‌ఫ్లైయి," "గ్లోరీ" అనే రెండు యుద్ధవిమానాలు పాల్మాస్ అఖాతంలో (సార్డీనియా) బ్రిటిష్ యుద్ధనౌకలకు మీదుగ ఎగురుతూ వుండగా తీయబడింది. క్రిందిచిత్రం, యుద్ధ విమానాలు "క్లియోపాట్రా" యుద్ధనౌకపై ముట్టడి జరుపుతూ వుండగా తీయబడింది. ఈ విన్యాసాలు మార్చి 22 వ తేదీన యుద్ధనౌకలు జిబ్రాల్టర్‌ను చేరడంతో ముగింపబడ్డాయి.

పాదరింద్ర అభినయము, అధర్వణ మంత్రము— త్రిపతాకములు, భుజములవద్ద పట్టవలయును. వీనియందు ఈ హస్తము చెల్లును.

(22) ఖట్వాంగహస్తము:— చతురహస్తముపై చకురహస్తముంచి చూపుడు వ్రేలు. బొటన వ్రేలు చాచిపండి ఖట్వాంగహస్తమగును. మంచము, దుంచె మొదలైనవాని యందు చెల్లును.

(23) భేరుండ హస్తము:-కపిత్థ హస్తములు మడిచికట్టులతో చేర్చి పట్టవలయును.

ఇది భేరుండ దండములకు ఉపయోగపడును.

(24) అవహిత్థ:-రెండు నోల పద్మకోశ హస్తములు రొమ్మునకెదురుగా పట్టవలయును. శృంగారనటనము. పూబంతిపిట్టుట. స్తనము అవనియందు చెల్లును.

బాంధవ్యహస్తములు

(1) దంపతీహస్తము:-ఎడమచేతి శిఖరము, కుడిచేత మృగశీర్షము పట్టవలయును.

ఇది భార్యాభర్తలకు ఉపయోగపడును.

(2) మాతృహస్తము:-ఎడమచేత అర్ధచంద్ర, కుడిచేత సందంశహస్తము పట్టి, తరువాత యెడమచేత శ్రీహస్తము నాభికెదురుగా పట్టవలయును.

ఇది తల్లి కూతురుకు వుపయోగపడును.

(3) పితృహస్తము:— మాతృ హస్తములోని కుడిచేత శిఖరహస్తము పట్టవలయును. ఇది తండ్రి, అజ్జునికి చెల్లును.

(4) శ్వశుర హస్తము:— కంకము వద్ద హంసాస్య హస్తముంచి, కుడిచేత సందంశ హస్తముపట్టి దానిని నాభికెదురుగా త్రిప్పి యెడమచేత శిఖర హస్తము పట్టవలయును.

ఇది అత్తమామలకు ఉపయోగపడును

(5) శ్వశ్రూ హస్తము:— శ్వశుర హస్తము కుడి ప్రక్క శిఖరహస్తము పట్టితే శ్వశ్రూ హస్తమగును.

ఇది చూపుకు వుపయోగపడును.

(6) భర్తృ భ్రాతృ హస్తము:— ఎడమచేత శిఖరము, కుడిచేత పతాకము ముఖము పట్టి దానిని రెండు ప్రక్కలందు చేర్చి పట్టిన భర్తృ భ్రాతృ హస్తములు ఇది భర్త, సోదరులకు చెల్లును.

(7) నిలింప హస్తము:— భర్త భ్రాతృ హస్తముపటి శిఖర హస్తము కుడిచేత పట్టితే నిలింపహస్తమగును.

ఇది ఆడుబిడ్డకు చెల్లును.

(8) జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ భ్రాతృహస్తము:— మయూర హస్తముముందు ప్రక్కను వెనుక ప్రక్కను పట్టు వలయును.

ఇది అన్న తమ్ములయందు చెల్లును.

(9) స్నుషా హస్తము:— జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ భ్రాతృ హస్తము పట్టి తరువాత కుడిచేత శిఖరహస్తము పట్టిన స్నుషా హస్తమగును.

ఇది కోడలికి చెల్లును.

(10) భర్తృహస్తము:— కంఠముపద్ద హంసాస్యములనుంచి కుడిచేత శిఖరహస్తము పట్టవలయును.

ఇది మగనికి చెల్లును.

(11) సపత్నీహస్తము:—పాశహస్తము చూపు రెండు చేతులందు స్త్రీహస్తములు పట్టవలయును.

ఇది సవతులయందు చెల్లును.

దేవహస్తములు

(1) బ్రహ్మహస్తము:— ఎడమచేత చతుర, కుడిచేత హంసాస్య పట్టవలయును.

(2) శంభు హస్తము:—ఎడమచేత మృగశీర్ష, కుడిచేత త్రిపతాకము పట్టవలయును.

(3) విష్ణు హస్తము:—రెండు చేతులందు పతాకము, సింహముఖ కృష్ణకు, చతురహస్తము కాళీకిరీటికి, పతాక చతుర హస్తములు నరనారాయణ నదియందు, అర్ధపతాకము నర్మదయందు, హంసాస్యము తుంగభద్రా నదియందు, బాణహస్తము శరావతియందు, క్షేత్రవతియందు సూచీహస్తము, చలించు పతాకములు చంద్ర భాగయందు, అలపద్మ హస్తములు సరయూనదియందు. అరాళము భీమరథీ నదియందు, అర్ధచతురము స్వర్ణముఖియందు, వామనాళి నదియందు ఖడ్గతుండ హస్తము చెల్లును. సాధారణముగా అన్నినదులకు పతాకహస్తము వుపయోగించును.

ఊర్ధ్వ లోకములకు ఉద్వేష్టిత పతాకహస్తము. అధో లోకములకు అవవేష్టిత పతాకము ఉపయోగపడును.

(1) సింహము:—సింహము మొదలైనమృగముల హస్తములు, కుడిచేత సింహముఖ హస్తము బట్టి, దానికి వెనుకతట్టు పతాకము, ఎడమైన వ్రేళ్లు గడుగునట్లు పిట్టిన, శిక్ష సింహముఖ మగును. ఈ హస్తము సింహమునకు ఉపయోగించును.

(2) వ్యాఘ్రము:—అర్ధచంద్రము అధోముఖముగ బట్టిన పులికి వుపయోగించును.

(3) సూకరము:—మత్స్యహస్తమందు దక్షిణ హస్తమును వంచి కదలించుచు వ్రేళ్ళనైదింటిని విరళముగ నుంచిన అదినంకీర్ణముకర మగును ఇది పందికి చెల్లును.

(4) కపి:—ముష్టిహస్తము మధ్యము, అంగుష్ఠముల చేర్చిన అధోముష్టి ముకుళముగును. ఈ హస్తము కోతికి చెల్లును.

(5) భల్లూకము:—వామహస్తమున వజ్రకోశమును అధోముఖముగబట్టి. దక్షిణ హస్తమున పతాకమును దానిపైనుంచునెడ పద్మకోశ పతాకమగును. ఇది ఎలుగుగొడ్డునందు చెల్లును.

(6) మార్జాలము;—ముష్టిహస్తము యొక్క అనామిక అంగుష్ఠముల ను జేర్చిన అర్ధముకుళమగును. ఇది పిల్లికి వుపయోగించును.

(7) కురంగము:— మృగశీర్ష హస్తము జింకకు వుపయోగించును.

(8) శశము:— తల పతాకము అర్ధముగ త్రిప్పిన కుందేటికి వినియోగించును.

(9) వృశ్చికము:—అధోముఖముగ కర్కట హస్తమునుబట్టి చలింపజేసిన తేలునందు చెల్లును.

(10) శునకము;— పతాకము చిటికెన వ్రేలు మడిచిన మధ్యమ పతాకమగును. ఇది కుక్కకు వుపయోగించును.

(11) దేనువు:— నడిమివ్రేలువంచి తక్కినవి చాచిపట్టిన వంకీర్ణ ముద్రహస్త మగును. ఇది ఆవుకు వుపయోగించును.

పక్షి హస్తములు

(1) కపోతము:-కపోత హస్తమును వుంఖితముగా పట్టిన పావురమందు చెల్లును.

(2) ఉలూకము:-గజదంత హస్తముల మొనలను జేర్చిపట్టిన గుడ్లగూబయందు వుపయోగించును.

(3) కుక్కుటము:-త్రిపతాక హస్తము కోడియందు చెల్లును.

(4) చాతకపక్షి:-అరాళమును వుంఖితముగ బట్టిన కోకిలయందు వినియోగించును.

(5)-శుకహస్తము:-శుకతుండమును వుంఖితముగ పట్టిన చిలుకయందు చెల్లును.

(6) భ్రమరము:-భ్రమరహస్తమువుంఖితముగ పట్టవలెను.

(7) మయూరము:-మయూర హస్తమును వుంఖితముగ బట్టిన నెమలియందు చెల్లును.

ఇవిగాక హరిశ్చంద్ర, నల మొదలగు ప్రసిద్ధ రాజుల, సప్త సముద్రముల, పక్షిముల హస్తములు గలవు. కాని, ప్రస్తుతకాలమునందు నృత్యమునకు వుపయోగపడువానినిగూర్చి మాత్రము ఇందు వ్రాయబడినది.

నవగ్రహ హస్తములు

(1) సూర్యహస్తము:-ఖడ్గ కపిత్థములవద్ద రెండు చేతులలో పట్టించి, పతాకహస్తములు పట్టవలెను.

(2) చంద్రహస్తము:-ఎడమచేతి రోలపట్టిమీద, కుడిచేత ఎరా హస్తము పట్టవలయును.

(3) అంగారక హస్తము:- ఎడమచేత సూచి, కుడిచేత ముష్టిహస్తము పట్టవలెను

(4) బుధహస్తము:-ఎడమచేత అర్ధముగా ముష్టిహస్తము, కుడిచేత పతాకహస్తము పట్టవలయును.

(5) బృహస్పతి హస్తము:-రెండుచేతుల శిఖర హస్తములను పట్టి యుద్ధోపదేశము ప్రదర్శించునట్లు పట్టవలయును. ఇది ఋషులకూ బ్రాహ్మణులకు కూడా చెల్లును

(6) శుక్రహస్తము:- ఎడమప్రక్క మీదుగా, కుడి ప్రక్క క్రిందుగా ముష్టిహస్తము పట్టవలెను.

(7) శనిహస్తము:- ఎడమచేత శిఖరహస్తము, కుడిచేత త్రిశూలము పట్టవలయును.

(8) రాహుహస్తము:- ఎడమచేత సర్పశీర్షము, కుడిచేత సూచిహస్తము పట్టవలయును.

(9) కేతుహస్తము:- ఎడమచేత సూచి, కుడిచేత అర్ధపతాక పట్టవలెను.

దశావతార హస్తములు

(1) మత్స్యావతారము:-మత్స్యహస్తముజూపి, రెండు త్రిపతాకములు భుజములకు సమముగా పట్టవలయును.

(2) కూర్మావతారము:- కూర్మహస్తముజూపి, భుజశిరస్సులకు సమముగా త్రిపతాకములు పట్టవలెను.

(3) వరాహావతారము:- వరాహ హస్తమును జూపి, పిరుదిలందు చేతులుంచవలయును.

(4) నృసింహావతారము:—ఎడమచేత సింహముఖ, కుడిచేత త్రిపతాకము పట్టవలెను.

(5) వామనావతారము:- క్రిందు మీదుగా కుడి యెడమ చేతులందు రెండు ముష్టి హస్తములను పట్టవలెను.

(6) పరశురామావతారము:- ఎడమచేతిని నడుముపైనుంచి, కుడిచేతో అర్ధపతాకము పట్టవలెను.

(7) రామావతారము:—కుడి చేత కపిత్థ హస్తము. యెడమచేత శిఖరహస్తము క్రిందు మీదుగా పట్టవలెను.

(8) బలరామావతారము:—కుడిచేత పతాకము, ఎడమచేత ముష్టిహస్తము పట్టవలెను.

(9) కృష్ణావతారము:—రెండు మృగశీర్షములను భుజశిరస్సుల సమీపమున ఎదురెదురుగా పట్టవలయును.

(10) కల్క్యవతారము:—కుడి చేత పతాకము. ఎడమచేత త్రిపతాకము పట్టవలెను.

పవిత్ర నదీ హస్తములు

బ్రహ్మపుత్ర గంగానదికి. రేఫహస్తము యమునకు. సితాసితముఖ కృష్ణకు. చతురహస్తము కావేరీనదికి, పతాక చతుర హస్తములు సరస్వతీ నదియందు, అర్ధపతాకము నర్మదయందు. హంసాస్యము తుంగభద్రా నదియందు. బాణహస్తము శరావతియందు. క్షేత్రవతియందు సూచీహస్తము. చలించు పతాకములు చంద్ర భాగయందు, అలపద్మ హస్తములు సరయూనదియందు. అరాళము భీమరథీ నదియందు, అర్ధచతురము స్వర్ణముఖియందు, వామనాళి నదియందు ఖడ్గతుండ హస్తము చెల్లును. సాధారణముగా అన్నినదులకు పతాకహస్తము వుపయోగించును.

ఊర్ధ్వ లోకములకు ఉద్వేష్టిత పతాకహస్తము. అధో లోకములకు అవవేష్టిత పతాకము ఉపయోగపడును.

(1) సింహము:—సింహము మొదలైనమృగముల హస్తములు, కుడిచేత సింహముఖ హస్తము బట్టి, దానికి వెనుకతట్టు పతాకము, ఎడమైన వ్రేళ్లు గడుగునట్లు పిట్టిన, శిక్ష సింహముఖ మగును. ఈ హస్తము సింహమునకు ఉపయోగించును.

(2) వ్యాఘ్రము:—అర్ధచంద్రము అధోముఖముగ బట్టిన పులికి వుపయోగించును.

(3) సూకరము:—మత్స్యహస్తమందు దక్షిణ హస్తమును వ